

УДК 37.015.31:373.5

DOI: 10.24144/2524-0609.2026.58.45-50

Вербівський Дмитрій Сергійович

доктор педагогічних наук, доцент

кафедра комп'ютерних наук та інформаційних технологій

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м.Житомир, Україна

d_verbovskiy@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5238-1189>

Карплюк Світлана Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри соціально-гуманітарної та фундаментальної підготовки

Житомирський інститут Приватного акціонерного товариства

«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

м.Житомир, Україна

s.karpluk22@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-6350-3421>

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі профільного навчання у старшій школі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення умов для професійного самовизначення здобувачів освіти та реалізації особистісного орієнтованого підходу в освітньому процесі. Мета статті – теоретично проаналізувати сутність поняття «ціннісні орієнтації», дослідити їх формування в учнів профільних класів та оцінити роль позаурочної діяльності у розвитку ціннісних орієнтирів. Методи дослідження: аналіз, узагальнення та систематизацію наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури з метою з'ясування сутності поняття «ціннісні орієнтації», визначення особливостей їх формування в учнів профільних класів та обґрунтування потенціалу позаурочної діяльності у розвитку ціннісної сфери здобувачів освіти. Здійснено теоретичний аналіз поняття «ціннісні орієнтації» у психолого-педагогічній літературі, розкрито співвідношення категорій «цінності» та «ціннісні орієнтації», а також визначено їх роль у регуляції поведінки й життєвого вибору особистості. Показано, що ціннісні орієнтації формуються під впливом соціокультурних чинників і виступають важливими орієнтирами у процесі професійного та особистісного становлення учнів. Особливу увагу приділено можливостям профільного навчання та позаурочної діяльності як ефективних засобів розвитку ціннісної сфери старшокласників. Обґрунтовано значення психолого-педагогічного супроводу, використання тренінгів, дискусій, проектної та суспільно корисної діяльності для формування усвідомлених життєвих і професійних орієнтирів. Зроблено висновок, що системна організація освітнього процесу сприяє гармонійному поєднанню особистісного розвитку учнів і їхнього професійного самовизначення.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, профільне навчання, професійне самовизначення, позаурочна діяльність.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена першочерговими завданнями, що постають перед здобувачами освіти у сфері професійного самовизначення. Упровадження профільного навчання у старшій школі спрямоване на реалізацію особистісно орієнтованого підходу, що передбачає диференціацію учнів за профілями з урахуванням їх здібностей та індивідуальних особливостей.

У сучасній освітній практиці поширеною є технологія диференціації учнів за профільними класами відповідно до рівня успішності засвоєння навчальних дисциплін, що створює умови для поглибленого вивчення окремих предметів. Водночас важливою ідеєю профільного навчання, спрямованого на педагогічну підтримку індивідуальності учня, є розроблення індивідуальної освітньої траєкторії, яка сприяє розвитку його інтелектуального потенціалу та особистісної самореалізації.

У зв'язку з цим особливого значення набуває спеціально організований процес формування та розвитку ціннісних орієнтацій учнів у межах профілізації навчання. Такий процес сприяє не лише усвідомленню учнями значущості майбутньої професійної діяльності, а й формуванню системи особистісних цінностей, що визначають їхню життєву позицію, професійні пріоритети та стратегії самореалізації. Відтак розвиток ціннісних орієнтацій у процесі про-

фільного навчання постає важливим чинником забезпечення гармонійного поєднання професійного та особистісного розвитку здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській філософській думці проблема формування ціннісних орієнтацій особистості розглядається крізь призму цивілізаційних викликів, утвердження національної ідентичності та реалізації права людини на свободу вибору. Дослідники наголошують, що ціннісні орієнтації відображають усвідомлення людиною значущості певних духовних і соціальних ідеалів, які визначають смислові орієнтири її життєдіяльності [1; 2; 3].

У цьому контексті українські філософи підкреслюють гуманістичну спрямованість системи цінностей, у центрі якої перебуває особистість як найвища суспільна цінність. Аналізуючи історичний розвиток української культури, М.Попович показує еволюцію суспільних цінностей від традиційних, пов'язаних із громадою, релігією та землею, до сучасних демократичних орієнтирів, зокрема прав людини, свободи слова та громадянських свобод [4].

У філософському вимірі цінності розглядаються як відображення суспільної та особистісної значущості явищ і предметів дійсності, що поєднують духовні та матеріальні аспекти людського буття та підпорядковуються діалектичній єдності загального,

особливого й одиничного [5]. Водночас, як зазначає Т.Кононенко, цінності формуються й перевіряються у процесі життєдіяльності людини, відображаючи її потреби, інтереси та смислові орієнтири; серед них особливе місце посідають фундаментальні універсальні цінності – гуманізм, добро, істина, справедливість, свобода, честь і совість, що виступають моральними й світоглядними орієнтирами для різних культур та історичних епох [6].

Мета статті полягає у теоретичному аналізі сутності поняття «ціннісні орієнтації» у психолого-педагогічній літературі, з'ясуванні особливостей їх формування в учнів профільних класів та визначенні потенціалу позаурочної діяльності у розвитку ціннісних орієнтирів здобувачів освіти.

Методи дослідження: зокрема аналіз, узагальнення та систематизацію наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури з метою з'ясування сутності поняття «ціннісні орієнтації», визначення особливостей їх формування в учнів профільних класів та обґрунтування потенціалу позаурочної діяльності у розвитку ціннісної сфери здобувачів освіти.

Наукова новизна та значущість статті полягає у розкритті особливостей формування ціннісних орієнтирів учнів у профільних класах, обґрунтуванні потенціалу позаурочної діяльності як важливого чинника розвитку їх ціннісної та особистісної сфери, а також у систематизації наукових підходів до означеної проблеми та розробленні комплексу рекомендацій для педагогів щодо роботи з підлітками в умовах профільного навчання, який може ефективно застосовуватися в практиці закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про класифікацію цінностей, необхідно звернутися до культурологічного підходу у вирішенні проблеми цінностей. У цьому підході цінність цілком належить культурі, вона визначається як спонукальна сила, що впливає на характер людської діяльності.

Розглядаючи тему цінностей, треба розуміти, що вони вступають у взаємодію один з одним і утворюють систему, яка, своєю чергою, визначає поведінку, дає основну спрямованість особистості, тобто та цінність, яка займає найвище становище у ціннісній системі [7].

У науковій літературі цінність розглядається як значущість певних явищ, предметів або ідей для людини, що зумовлює її вибір, поведінку та спрямованість діяльності [8]. Процес трансформації соціально значущих цінностей у ціннісні орієнтації відбувається у свідомості особистості під впливом зовнішніх соціокультурних чинників і внутрішніх психологічних процесів, пов'язаних із потребами, інтересами та життєвим досвідом людини. Саме ціннісні орієнтації виступають важливим регулятором поведінки, визначають ставлення особистості до соціальної дійсності та суттєво впливають на різні сфери її життєдіяльності. У цьому контексті цінності характеризуються операційною природою, оскільки інтегрують у собі принципи корисності та цілісності, що забезпечує їх функціонування як орієнтирів людської свідомості та діяльності [9]. Одна й та сама цінність може бути орієнтиром (метою) діяльності та результатом (засобом) для продовження зусиль людини при досягненні мети. Про цінність варто говорити в сукупності з діяльністю людини, оскільки вона визначає ставлення суб'єкта до чогось.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що ціннісні орієнтації виступають важливими регуляторами життєдіяльності особистості, виконуючи роль своєрідних орієнтирів у ситуаціях вибору. Вони

спрямовують і мотивують поведінку людини, а також виконують функцію її соціального регулювання відповідно до загальнолюдських норм і моральних цінностей. Ціннісні орієнтації формуються в процесі історичного розвитку культури та суспільства і забезпечують інтеграцію особистості в соціальне середовище. Важливою характеристикою системи ціннісних орієнтацій є її багаторівневність і динамічність, оскільки упродовж розвитку цивілізації цінності змінювалися, трансформувалися та набували нових змістів відповідно до суспільних умов. Отже, саме цінності виступають основою формування системи ціннісних орієнтацій особистості.

Т. Парсонс, американський вчений, вважав, що цінності є основою соціальної системи та визначають поведінку людей у суспільстві. Дослідник зазначав, що цінності є основою соціальної інтеграції та стабільності суспільства і наголошував, що цінність формується лише завдяки загальноприйнятим уявленням про те, що бажано [10].

Н.Шматко підкреслює, що цінності є загальними культурно-соціальними принципами, тоді як ціннісні орієнтації – це індивідуалізована система ставлень і пріоритетів, яка виходить із цих принципів і спрямовує поведінку людини [11].

У своїх працях Ю.Шайгородський розглядає ціннісні орієнтації як комплексну інтегративну мотиваційно-смислову структуру, що проявляється в цілях, ідеалах, переконаннях та планах особистості й визначає її ставлення до соціальних норм і цінностей [12].

З.Охріменко та колектив авторів визначають ціннісні орієнтації як компонент структури особистості, що характеризує її спрямованість і зміст активності, формує підхід людини до світу, надає сенсу її позиціям та поведінці [13].

Протягом усього існування людства людьми було вироблено певний набір ідеалів, який згодом став пріоритетним у всій ієрархії цінностей. Цей набір називають загальнолюдськими цінностями. Усі відносини у суспільстві чи між конкретними людьми визначено наявністю загальнолюдських цінностей, які й задають деякі патерни поведінки. Соціальні цінності розглядаються як певний конкретизований комплекс принципів і орієнтирів, який функціонує в межах окремої соціальної групи. На основі цих цінностей формується система соціальних норм, що регулює поведінку її членів.

Таким чином, можна відзначити, що багато вчених не бачили відмінностей цінностей від ціннісних орієнтирів та вивчали цю дефініцію як єдине. Ціннісні орієнтації є стимулами або мотиваторами, відображають здібності людини, допомагають реалізувати себе в навколишній дійсності.

У межах дослідження слід підкреслити, що формування ціннісних орієнтацій починається в юнацькому віці, коли відбувається становлення науково-теоретичних, філософських, моральних та естетичних ціннісних орієнтирів і життєвих установок.

Отже, ціннісні орієнтації виступають вектором вибору, спрямовують і мотивують поведінку особистості, забезпечуючи її відповідність загальнолюдським цінностям.

Говорячи про профільне навчання, зауважимо, що у нормативно-правових документах воно визначається як вид диференційованого навчання та засіб професійного самовизначення [14; 15; 16].

У науці відсутнє єдине трактування цього терміну, але в психолого-педагогічному контексті профільне навчання пов'язане з орієнтацією суб'єктів педагогічного процесу на майбутню професійну

освіту та майбутню професійну діяльність.

Спадкоємність між ступенями освіти забезпечує освоєння учнями, крім загальноосвітніх дисциплін, додаткового профільного предмета та прикладного профільного предмета.

Профільна шкільна освіта – це побудова процесу навчання, заснована на врахуванні інтересів, здібностей та можливостей кожного учня, актуалізація індивідуального підходу та принципів диференціації навчання.

У науці існує низка вимог до матеріального та змістовного компонентів освітнього процесу. Якщо говорити про освітнє середовище, то воно має бути організоване на досить сучасному рівні, із залученням новітніх технологій та пристроїв, у класах має бути Інтернет, інтерактивні дошки, проєктор. Педагоги мають володіти даним устаткуванням. До кваліфікації педагогів, які беруть участь у процесі навчання у профільному класі, також накладаються особливі вимоги до володіння предметом та можливості реалізації наявних у них знань, а також до психологічної підготовки. Бажано, щоб у школі, яка реалізує програми профільного навчання, була психологічна служба або психолог, який володіє профорієнтаційними знаннями та методиками, що має достатню кваліфікацію для проведення профорієнтаційних тренінгів.

Профільне навчання дозволяє учневі засвоїти теорію та практику, а також сприяє розвитку практичних навичок та дослідницьких умінь у будь-якій професійній діяльності, тим самим підготувавши себе до вступу до закладів вищої освіти.

Розглянемо ключові принципи профільного навчання, зокрема диференційованість, варіативність, інтегративність, а також діяльнісний та розвиваючий характер освітнього процесу.

Варіативність у рамках організації профільного навчання відображає можливість освітньої системи враховувати інтереси різних груп учнів та реалізувати індивідуальні освітні траєкторії відповідно до їх потреб.

Інтегративність визначається як властивість взаємозалежності автономних елементів педагогічної системи у досягненні спільних освітніх цілей. Так, у межах технічного профілю зазвичай інтегрують фізику та математику, оскільки наукова методологія фізики спирається на математичний апарат; аналогічно, у медико-біологічних або хіміко-біологічних профілях поєднують хімію та біологію, що сприяє формуванню цілісного природничо-наукового світогляду учнів.

Профільне навчання реалізується за принципом розвивального, діяльнісного та компетентнісного підходів. Використовуються активні методи навчання, формуються універсальні навчальні дії та ключові компетентності учнів.

Заклади освіти, де проводиться профільне навчання старшокласників, постали перед потребою створення предметно-розвивального середовища, пошуку та реалізації творчих технологій навчання, організації всебічного психолого-педагогічного супроводу кожного учня та створення для нього індивідуальної освітньої траєкторії.

Психологічний погляд на проблему профільного навчання, насамперед, пов'язаний із питаннями професійного самовизначення особистості. Вибір професійного спрямування є одним із найважливіших виборів людини, з якою пов'язані подальші досягнення або, навпаки, поразки. Вірний вибір професійного шляху веде до успішної самореалізації, психологічного та матеріального благополуччя. Також

важливою є думка однолітків, сусідів та знайомих, яка може безпосередньо впливати на вибір професії. Роль вчителя у процесі вибору професії також має значення, оскільки їх рекомендації та підтримка можуть значно вплинути на рішення старшокласника. Однак необхідно враховувати також власні здібності, вміння та рівень розвитку учня як суб'єкта діяльності, оскільки вони визначають його потенціал у певній галузі [17].

Вченими зазначається, що учень часто при виборі майбутньої професії враховує думку батьків, престиж та високооплачуваність професії, успішність навчання з профільних предметів, зручність розташування закладу вищої освіти. Невміння планувати свою навчальну та професійну діяльність, проєкувати свій можливий життєвий шлях та власні професійні перспективи є частою проблемою учнів під час переходу до профільного навчання.

Психолого-педагогічне обґрунтування профільного навчання спирається на положення численних дослідників. Так, низка науковців підкреслює, що профільне навчання спрямоване на розвиток індивідуальних здібностей учнів, формування їх професійних інтересів та забезпечення свідомого вибору життєвих і професійних пріоритетів. Наприклад, О.Мельник акцентує увагу на зв'язку профільного навчання з професійним самовизначенням старшокласників [18], О. Гомонюк та авторський колектив відзначають роль соціальних і психологічних чинників у виборі професійного шляху [17], а А.Кривобок підкреслює значення усвідомлення власних здібностей та впливу педагогічної підтримки на процес професійного самовизначення [19].

У рамках передпрофільної підготовки проводиться сукупність різних видів психолого-педагогічної діяльності (інформаційна, організаційна, курси на вибір, психологічне профорієнтаційне обстеження). На даний віковий період у учня формується прагнення до пізнання свого внутрішнього світу, своїх індивідуально-особистісних особливостей та якостей, цінностей.

Як психолого-педагогічний супровід передпрофільного та профільного етапів у старшій школі в першу чергу будується програма, яка включає розкриті психодіагностичне обстеження, спрямоване на оцінку особистісно-типологічних особливостей та профорієнтаційної спрямованості. Також проводяться групові зустрічі, тренінги, індивідуальні консультації, спрямовані на пошук певного сенсу.

Реалізація універсальних програм, орієнтованих на розвиток та становлення ціннісної сфери підлітків, а також варіативні для кожного профілю, націлені на найбільш ефективну роботу з ціннісними орієнтаціями підлітків профільних класів. Активна робота з учнями профільних класів у даному напрямку сприятиме успішнішому особистісному та професійному самовизначенню у ситуаціях навчальної діяльності, міжособистісного спілкування та взаємодії з основними учасниками освітнього процесу.

Тому при організації роботи слід враховувати відмінності щодо підлітків із профільних класів до різних видів цінностей та планувати тематику заходів, які б актуалізували малозначущі цінності. Характер запропонованої діяльності сприятиме тому, що підлітки зможуть розширити власні уявлення, ознайомитися з альтернативними позиціями та системами цінностей, виявляти точки дотику, аналізувати різні підходи та уникати стереотипних оцінок. Особливо важливо, щоб учні отримали можливість усвідомити значущість ціннісної системи як ключового елементу їхньої особистості, зрозуміти її динамічний

характер, процес формування та змінність протягом життя, усвідомлюючи, що вона не є статичною або незмінною.

Необхідною умовою реалізації позаурочної діяльності, спрямованої на роботу з ціннісними орієнтирами підлітків, є участь різних спеціалістів школи, включаючи психологічний супровід. Спільні позаурочні заходи всіх учасників освітнього процесу дають можливість інакше сприймати учнів, оскільки саме підлітковий вік сприймається педагогами як найскладніший з погляду встановлення взаємин. Часто можна почути скарги педагогів на незадовільні моральні якості підлітків, їхнє тяжіння до цінностей споживання та егоцентризму. На нашу думку, участь учнів у позаурочній діяльності та обговорення загальних шкільних питань, включно з правилами та актуальними ситуаціями, сприяє глибшому розумінню міжпоколінних відмінностей у ціннісних орієнтаціях. Крім того, такий підхід формує атмосферу співпраці та трансформує характер взаємодії зі школярами з суб'єкт-об'єктного на суб'єкт-суб'єктний рівень.

Зосередимо увагу на методах, що сприятимуть підтримці інтересу учнів до власної особистості та розвитку їх ціннісних орієнтацій. Протягом життя у людини формується унікальна система особистісних цінностей, яка інтегрує її духовний світ із духовною культурою суспільства. Життєва концепція особистості формується через її систему цінностей, розвиток і засвоєння яких відбувається не зовнішньо, а в процесі самоаналізу, самовдосконалення та практичної діяльності, визначаючи внутрішній світ людини.

Ціннісні орієнтації виступають своєрідним орієнтиром для особистості у ситуаціях вибору, спрямовуючи та мотивуючи її вчинки, а також обмежуючи їх у межах загальнолюдських норм і цінностей. Вони є продуктом розвитку людської культури та суспільства, забезпечуючи здатність людини функціонувати як повноцінної соціальної одиниці.

Водночас у закладах освіти, де панує атмосфера морального тиску та суворих конвенційних правил, у підлітків спостерігається зниження інтересу до діяльності, що передбачає довіру та відкритість. У таких умовах формування чутливої та вразливої ціннісної сфери може ускладнюватися, що негативно впливає на розвиток особистісної самосвідомості та моральної рефлексії.

У школі необхідно створювати атмосферу самостійності, безпеки та довіри. Лише за умов такої атмосфери ціннісні орієнтири відобразатимуть суспільно схвалені, а не протестні або альтернативні ідеї та погляди. Актуалізуватимуть важливі для підлітка складові, пов'язані з прийняттям цінності іншої людини, відповідальністю за своє життя.

Школа може сприяти опосередкованому, але досить активному формуванню ціннісної сфери, організуючи різноспрямовані заходи в рамках позаурочної діяльності: шефські заходи, благоустрій школи, підготовку до свят шкільного та іншого рівнів.

Говорячи про заходи психологічної спрямованості, зазначимо, що найбільш ефективними формами роботи можуть бути тренінги, ділові ігри, дискусії та бесіди з прочитаних книг, переглянутих фільмів. За даними вчених-дослідників, однією з провідних характеристик підлітка є почуття суперечливості, що виражається у рішеннях, виборах орієнтирів, що стосуються будь-яких сфер життя. Важливою складовою освітнього процесу є проектна діяльність, у якій можуть брати участь учні різних профілів та класів. При цьому суспільно корисна діяльність, що відпо-

відає віковим особливостям підлітків, розглядається як провідна форма активності в одній із концепцій вікового розвитку.

У процесі проведення групових та індивідуальних форм роботи з підлітками слід доступно та привабливо формулювати назви тематичних заходів, тренінгів. Найважливішим завданням, яке вирішується в ході цих заходів, є підвищення рівня довіри та можливість бути почутим, оскільки осмислення питань, пов'язаних з обговоренням цінностей, може відбуватися лише в середовищі довіри. У цей віковий період підлітки активно розмірковують над філософсько-етичними явищами, такими як добро, любов, справедливість, а також над співвідношенням матеріального і духовного, романтичного і прагматичного. У цьому контексті думка дорослого, якому вони довіряють, набуває особливої важливості для формування їхніх поглядів і ціннісних орієнтацій.

Для подолання небажання підлітків брати участь у позаурочній діяльності відповідного спрямування, яка є добровільною, доцільно надавати їм вибір форми участі: залучення друзів, підготовку анонсів заходів, розробку системи заохочень. При цьому групові форми роботи, спрямовані на самопізнання, часто виявляються менш ефективними, ніж індивідуальні, оскільки заняття в колі однолітків або однокласників може знижувати готовність підлітків до щирих відповідей та підвищувати рівень закритості й формалізму. У зв'язку з цим цілеспрямована робота школи здатна надати підліткам значну підтримку та допомогу в процесі формування їхніх особистісних і ціннісних орієнтацій.

Висновки. Профільне навчання у старшій школі виступає ефективним засобом формування ціннісних орієнтацій учнів та їх професійного й особистісного самовизначення. Воно створює умови для усвідомлення підлітками власних інтересів, здібностей та схильностей, сприяє розробленню індивідуальної освітньої траєкторії та розвитку інтелектуального потенціалу. Формування ціннісних орієнтацій у межах профільного навчання відбувається під впливом соціокультурних чинників, педагогічного супроводу, позаурочної діяльності та індивідуальної роботи з учнями, що забезпечує цілісне поєднання морального, соціального та професійного розвитку старшокласників. Особливу роль відіграє створення сприятливого освітнього середовища, яке характеризується довірою, безпекою, підтримкою індивідуальності учня та використанням активних методів навчання, тренінгів, дискусій, проектної та суспільно корисної діяльності. Такий підхід забезпечує ефективну інтеграцію духовного, морального та практичного вимірів цінностей у свідомість підлітків, формує їхні життєві й професійні пріоритети та підвищує готовність до самостійних рішень у майбутньому. Перспективи подальшого розвитку дослідження полягають у впровадженні комплексних програм психолого-педагогічного супроводу профільного навчання, що передбачають диференційовані підходи до роботи з різними видами цінностей, активізацію індивідуальних та групових форм роботи, розвиток інтегрованих навчальних траєкторій, а також оцінку ефективності позаурочної діяльності як чинника формування ціннісної сфери учнів. Важливим напрямом є дослідження впливу цифрових освітніх технологій та сучасних інструментів навчання на розвиток ціннісних орієнтацій, а також адаптація освітніх програм до нових соціальних, культурних і професійних викликів.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Дослідження виконане за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї статті.

Список використаної літератури

1. Васянович Г.П. Філософія науки: навч. посіб. для викладачів, аспірантів та здобувачів вищої освіти. Львів: ФОП Корпан Борис Іванович, 2024. 196 с.
2. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-ге вид. Київ: Т-во «Знання» України, 2011. 520 с.
3. Філіпчук Г.Г. Українськість: витоки, виклики, відповіді: монографія. Київ: Майстер книги, 2018. 448 с.
4. Попович М. В. Нарис історії культури України. 2-ге вид. Київ: НАН України, 2021. 527 с.
5. Філософія освіти: навчальний посібник / за наук. ред. В.П.Андрющенка. 2-ге вид. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2021. 348 с.
6. Кононенко Т. В. Ціннісно-сміслові орієнтири особистості: філософсько-правовий аспект. Правовий часопис Донбасу. 2020. Вип.1 (70). С.23–29. <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-70-1-23-28>.
7. Schwartz Shalom H. Theory of cultural values and some implications for work. *Applied Psychology: An International Review*. 1999. Vol. 48. P.23–47. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1999.tb00047.x>
8. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ; Чернівці: Букрек, 2018. 320 с.
9. Schwartz S.H. An Overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2012. Vol.2 (1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
10. Парсонс Т. Соціальна система. Нью-Йорк: Free Press, 1951. 575 с.
11. Шматко Н. Розмежування концепцій цінностей та ціннісних орієнтацій у психологічній науці. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. Вип.3 (75). С.280–285. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-280-285>
12. Шайгородський Ю.Ж. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*. 2009. Вип.4 (36). С.65–73.
13. Формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності в умовах сучасного освітнього середовища: монографія / Охріменко З. та ін.; за ред. З.Охріменко. Київ, 2022. 152 с.
14. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.03.2026).
15. Концепція профільного навчання у старшій школі: наказ Міністерство освіти і науки України від 11.09.2009 № 854. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/profilna.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
16. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення: 12.03.2026).
17. Гомонюк О., Онишко О., Остапеч Н. Психологічні особливості розвитку професійного самовизначення учнів старших класів. *Psychology Travelogs*. 2024. Вип.4. С.126–135. <https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-12>
18. Мельник О.В. Профільне і професійне самовизначення учнів сучасної старшої школи: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 248 с.
19. Кривобок А.С. Професійне самовизначення старшокласників: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2020. 22 с.

References

1. Vasianovych, H.P. (2024). *Filosofia nauky* [Philosophy of science]. FOP Korpan Borys Ivanovych. [in Ukrainian].
2. Kremen, V.H. (2011). *Filosofia liudynotsentryzmu v osvithnomu prostori* [Philosophy of human-centrism in the educational environment]. Znannya Ukrainy. [in Ukrainian].
3. Filipchuk, H.H. (2018). *Ukrainiskist: vytoky, vyklyky, vidpovidy* [Ukrainianness: origins, challenges, responses]. Maister knyhy. [in Ukrainian].
4. Popovych, M.V. (2021). *Narys istorii kultury Ukrainy* [Essay on the history of Ukrainian culture]. NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
5. Andrushchenko, V.P. (Ed.). (2021). *Filosofia osvity* [Philosophy of education]. M.P.Drahomanov National Pedagogical University. [in Ukrainian].
6. Kononenko, T.V. (2020). Tsinnisno-smyslovi oriientyry osobystosti: filosofsko-pravovyi aspekt [Value-semantic orientations of personality: philosophical and legal aspect]. *Pravovyi chasopys Donbasu, 1* (70), 23–29. <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-70-1-23-28>. [in Ukrainian].
7. Schwartz, S.H. (1999). Theory of cultural values and some implications for work. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 23–47. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1999.tb00047.x>
8. Bekh, I.D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti* [Personality on the path to spiritual values]. Bukrek. [in Ukrainian].
9. Schwartz, S.H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2 (1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
10. Parsons, T. (1951). *The Social System*. Free Press.
11. Shmatko, N. (2024). Rozmezhuвання kontseptsiï tsinnosti ta tsinnisnykh oriientatsii u psykholohichnii nauci [Distinguishing the concepts of values and value orientations in psychological science]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 3 (75), 280–285. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-280-285> [in Ukrainian].
12. Shaihorodskiy, Yu.Zh. (2009). Tsinnisni oriientatsii v psykholohichnii strukturі osobystosti [Value orientations in the psychological structure of personality]. *Sotsialna psykholohiia*, 4 (36), 65–73. [in Ukrainian].
13. Okhrimenko, Z.V. (ed.). (2022). *Formuvannya profesiino-tsinnisnykh oriientatsii uchniv do trudovoi diialnosti v umovakh suchasnoho osvithnoho seredovishcha* [Formation of professional and value orientations of students towards labor activity in the modern educational environment]. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Pro osvitu [On Education]. Law of Ukraine № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
15. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2009). Kontseptsiia profilnoho navchannia u starshii shkoli [Concept of profile education in senior school. Order 854]. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/profilna.pdf> [in Ukrainian].
16. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2011). Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [State standard of basic and complete general secondary education] (Resolution № 1392). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
17. Homoniuk, O., Onyshko, O., & Ostapets, N. (2024). Psychological features of the development of professional self-determination of high school students. *Psychology Travelogs*, 4, 126–135. <https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-12>

18. Melnyk, O.V. (2011). *Profilne i profesiine samovyznachennia uchniv suchasnoi starshoi shkoly* [Profile and professional self-determination of modern high school students]. *Pidruchnyky i posibnyky*. [in Ukrainian].
19. Kryvobok, A.S. (2020). *Profesiine samovyznachennia starshoklasnykiv* [Professional self-determination of high school students] (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

Рукопис надійшов: 14.03.2026
Перше рішення: 13.04.2026
Доопрацьовано (раундів: 1): 19.04.2026
Прийнято до друку: 21.04.2026
Опубліковано онлайн: 30.04.2026

Verbivskiy Dmytrii

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Computer Science and Information Technology
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

Karpluk Svitlana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Social Sciences and Fundamental Training
Zhytomyr Institute of Private Joint-Stock Company «Higher Educational Institution» Interregional Academy of
Personnel Management, Zhytomyr, Ukraine

**FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF SENIOR STUDENTS IN THE PROCESS OF
PROFILE-BASED EDUCATION**

Abstract. The article studies the issue of the formation of value orientations of students in the process of specialized education in high school. The relevance of the study is due to the need to provide conditions for professional self-determination of students and the implementation of a personally oriented approach in the educational process. The purpose of the article is to theoretically analyze the essence of the concept of «value orientations», to study their formation in students of specialized classes, and to assess the role of extracurricular activities in the development of value orientations. Theoretical methods applied: analysis, generalization, systematization of scientific, psychological, pedagogical, and methodological literature to clarify the essence of the concept of «value orientations», determine the features of their formation in students of specialized classes, and substantiate the potential of extracurricular activities in the development of the value sphere of students. The paper provides a theoretical analysis of the concept of «value orientations» in the psychological and pedagogical literature, reveals the relationship between the categories of «values» and «value orientations», and determines their role in regulating the behavior and life choices of an individual. Value orientations are formed under the influence of socio-cultural factors and act as important guidelines in the process of professional and personal development of students. Particular attention is paid to the possibilities of specialized training and extracurricular activities as effective means of developing the value sphere of high school students. The importance of psychological and pedagogical support, the use of training, discussions, projects, and socially useful activities for the formation of conscious life and professional guidelines is substantiated. The systemic organization of the educational process contributes to the harmonious combination of students' personal development and their professional self-determination.

Keywords: values, value orientations, profile-based education, professional self-determination, extracurricular activities